

Översatt från brittiska tidskriften *Critique*, nr 25 1997

Lore Goldner

Recension av Pierre Broué: Trotskij¹

Pierre Broué, fransk historiker, trotskist, politisk aktivist och utgivare av *Cahiers Léon Trotsky*, har just kommit ut med en omfattande biografi om Oktoberrevolutionens ”segerorganisatör”. Medan Sovjetstaten tar försiktiga steg mot underförstådd eller öppen rehabilitering av Trotskij kommer denna bok synnerligen lägligt. Rehabiliteringen kommer inte att bli meningsfull förrän Trotskijns arbeten blivit allmänt tillgängliga för den sovjetiska allmänheten och när den historiska sanningen om hans roll under revolutionen och vid upprättandet av den unga Sovjetstaten (då bara Lenins insats var viktigare) blir föremål för en fri och öppen debatt. När i det närmaste alla andra ”gammelbolsjeviker”, som Stalin lät mördas, blivit rehabiliterade under Gorbatjov vittnar den försiktighet som ”glasnost” går fram med i fallet Trotskij om hur explosiva de frågor är som förknippas med hans namn, frågor med direkt betydelse för dagens sovjetiska politik och världspolitik.² I dag är det fullt tänkbart att en bok som Broués översätts och sprids i den jäsningsprocess som pågår i Sovjetunionen. För bara några år sedan skulle det ha förefallit helt surrealistiskt.³

Det är svårt att tänka sig någon mer kvalificerad än Broué för att skriva denna biografi. Under 45 år har författaren varit aktiv i den trotskistiska rörelsen i Frankrike, ett land där trotskismen helt klart haft större politisk betydelse än i något annat land utanför Sovjetunionen. Han har skrivit massiva volymer om bolsjevikpartiet samt de tyska och spanska revolutionerna, var och en stöpt i lärofaderns ortodoxa form; han har sammanställt och skrivit förord till en auktoriserad fransk utgåva av Trotskijns publicistiska gärning efter 1928; han har stått i centrum för mycket av ”Trotskijforskningen” de senaste decennierna och hängde på låset till Houghton Library vid Harvard den dag 1980 då Trotskijarkiven först öppnades för allmänheten. Broués biografi kommer med nödvändighet att bli jämförd med Isaac Deutschers längre studie, vars avslutande tredje del utkom 1963. De gångna decennierna har uppkomsten av en ”sovjetologi” med inspiration i det kalla kriget resulterat i seriösa biografier om de flesta revolutionärerna i Andra och Tredje internationalerna. (Det hedrar Deutscher och Broué att ingen av dem, som politiskt engagerade inom vänstern, kan kallas ”sovjetologer” och än mindre ”kalla krigare”.)

Vad som helt saknats i detta nymornade intresse har varit någon Leninbiografi, som ens kommer i närheten av vad Deutscher och Broué åstadkommit om Trotskij. Lenins liv smälter allt för mycket samman med bolsjevismens historia och själva revolutionen. En ogripbar del av hans personlighet, den främsta produkten av en sekellång utveckling av de revolutionära kretsarna i Ryssland, har hindrat alla försök att ta fram människan bakom en kaskad av statistiska studier om ryskt jordbruk, kontroversiell kunskapsteori, fraktionspolemik och resolutioner från centralkommittén, vilka utgör huvuddelen av hans arbeten. En del ögonvittnen gör också gällande att även en del av Lenins historiskt mest betydelsefulla tal levererades med den perfekta skollärarens kyliga pedagogik. Enligt många var just Lenins avsaknad av alla de egenskaper som man vanligen förknippar med ”karisma”, i kombination med ett benhårt fullföljande av kampen för ett livslångt mål, just det som gav honom en överväldigande karisma. Men ”vinet, kvinnorna och sången” i ett liv ägnat åt att finslipa en apparat och leda den till makten har än så länge gäckat alla levnadstecknare värdiga mannen.

¹ Svensk översättning: Pierre Broué, *Trotskij. En biografi*, Carlssons, 2011. Samtliga noter är tillagda av Red (MF).

² Trotskij är fortfarande inte rehabiliterad (varken i Sovjet eller Ryssland)

³ Biografien gavs aldrig ut i Sovjet. Den har heller inte givits ut i Ryssland.

Man får rent av känslan av att Lenin, som saknade alla spår av personlig fåfänga, skulle vara nöjd med detta.

De problem den som är ute för att skriva en biografi om Trotskij konfronteras med är av helt annan art. Trotskij förlorade. Den genomsnittlige läsaren minns honom inte i första hand för hans sätt att utarbeta och tillämpa teorin om den permanenta revolutionen i Ryssland, för hans närmast helt ojämförliga insatser som talare under revolutionerna 1905 och 1917, för hans militära planläggning av stormningen av Vinterpalatset eller för skapandet av Röda armén (i själva verket förnekades det under decennier i såväl Sovjetunionen som i ”progressiva” kretsar i väst helt sonika att han gjort något av detta). Trotskij har blivit hågkommen som den man som besegrades av Stalin. Lenin hade beundrare; Lenin hade fiender. Men (dessvärre) råder så gott som ingen oenighet vare sig bland beundrare eller fiender om vad han stod för och vad han åstadkom. ”Leninismen”, ett begrepp som uppfanns av Stalin efter Lenins död, är i dag del av officiell ideologi i 20 länder och ett oräkneligt antal politiska partier världen över. Trotskijs namn har däremot till alldeles nyligen varit bannlyst i samma länder och många partier. När diskussioner förekommit har det lett till kontroverser som inte på något sätt liknar vad som varit fallet med Lenin. Med Lenin är problemet att rädda honom från åtskilliga ”leninister” (i själva verket stalinister), medan det i Trotskijs fall först och främst (trots existensen av 40 varianter av trotskism) handlar om att återskapa hans verkliga historiska betydelse, nästan jämförbar med Lenins, för att sedan skratta, gråta eller helt enkelt bara försöka förstå. Det är därför knappast förvånande, men ändå värt att notera, att Trotskijs båda främsta levnadstecknare, Deutscher och Broué, är sprungna ur den trotskistiska myllan. Deutschers studie i tre band utkom mellan 1954 och 1963 vid en tidpunkt då en dylik biografi i väst fortfarande i hög grad handlade om en återupptäckt. (1949 hade Deutscher publicerat en bok om Stalins liv). Före 1980 var Deutscher en av de få som haft tillgång till Trotskijarkiven vid Harvard. Samtidigt med bredden i framställningen och det nyskapande i en atmosfär dominerad av okunnighet och förtal var Deutschers biografi också ett politiskt inlägg, en advokatyr för ”deutscherism”, eller en historisk anpassning till stalinismen draperad i trotskistiskt språkbruk. Denna anpassning var än mer påtaglig i den tidigare studien om Stalin, en direkt lovsång till den stalinistiska industrialiseringen på 1930-talet. ”Deutscherismen” utmynnade i en tro på den stalinistiska byråkratins förmåga att reformera sig själv, en uppfattning som för Deutscher blev bekräftad av Chrusjtjovs framträdande på scenen, men som man får förmoda sloknade med Brezjnev. Trotskijs trognaste lärjungar höll däremot fast vid Den Gamles uppfattning att bara en ny arbetarrevolution kunde sätta stopp för stalinismen. Broués biografi är också en politisk advokatyr och man får känslan att han är ute efter att polemisera med Deutscher på varje sida. Det medger han också i sitt förord.

Det är lätt att hålla med om att Broué är mer återhållsam, förvisso mycket mer historiker och mer korrekt ”trotskistisk” än Deutscher. Men med nytt arkivmaterial till sitt förfogande och i synnerhet efter så mycket av världshistoriska händelser och omfattande polemik, där relevansen av Trotskijs idéer debatterats nästan lika intensivt som för 50 år sedan, hade man förväntat sig att Broué 25 år efter Deutscher skulle skriva en biografi som avspeglade denna utveckling. Den läsare som öppnar denna bok med sådana förhoppningar kommer emellertid att bli besviken. I likhet med sina tidigare ortodoxa böcker om bolsjevikpartiet, Spanien och Tyskland är detta så nära ett officiellt trotskistiskt arbete om Trotskij som det går att komma. Och ytterst finns det något torrt över Broués Trotskij.

Ett stort problem för trotskismen, och för Deutscher, är att nästan alla de ledande personerna i den sovjetiska vänsteroppositionen kapitulerade för Stalin efter 1928. Många av dem gjorde det på grund av att de ansåg att Stalin på sitt eget vis genomförde vänsterns program med ”super-industrialisering”. Men alla självförödmjukelser och allt smicker hindrade inte Stalin från att skjuta varenda en av dem det följande decenniet. Till Trotskijs stora heder hade han

förstått att det fanns en politisk dimension i Stalins "lån" ur vänsterns ekonomiska program och han kapitulerade inte. Efter hans bortgång har en viss svaghet för stalinistisk "produktivism" fått många trotskister att tona ned Trotskijs politiska kritik och förvandlas till stalinismens högljudda "vänsterflygel", en tillgivenhet som i allmänhet inte renderat någon större återbetalning. Det är inte Broués problem. Han visar om och om igen hur Deutschers förebråelser mot Trotskij dolde en underförstådd (ibland inte särskilt underförstådd alls) politisk enighet med Trotskijs motståndare, eller under alla omständigheter en vantolkning av Trotskijs åsikter. Men om vi är med på att Broués bok är mer "sant trotskistisk", mer ett verk av en historiker, måste det också sägas att Deutscher rent "litterärt" är Broué överlägsen. I Deutschers trilogi vandrar panoramat över en hel epok ut och in och arenan för Trotskijs liv utgörs inte bara av den socialistiska rörelsen i Europa och Nordamerika utan också av den *Zeitgeist*, som förknippas med Nietzsche, Ibsen, Freud, det ryska avantgardet efter 1917 och slutligen avantgardister som Breton och Rivera, som anslöt sig till Trotskij under hans exil på 1930-talet.

Med Deutscher är vi närvarande när Trotskij med andan i halsen väcker Lenin och Krupskaja en Londongryning 1902 för att introducera sig själv som flykting från förvisningen i Sibirien, eller när han 1907 rymmer en gång till över ostjakernas tundra; vi finns med i hans emigrantliv i Wien före 1914 eller när han, efter att ha internerats i Kanada 1917, bärs till lägergrindarna på tyska krigsfångars axlar sedan han genom sina anföranden, på tyska, vunnit över dem för revolutionen. Hela detta samband med det verkliga livet, på vardagsplanet som i dess världshistoriska dimension, urskuldar inte Deutschers försök att enrollera Trotskij i sin egna variant av trotskismen, men det ger hans verk en mänsklig kvalitet långt mer intensiv än Broués mer dokumenterade, prosaiska och mer "korrekta" skildring. Det kanske mest slående exemplet på bristerna hos Broué är dock hans redogörelse för de mest avgörande åren i Trotskijs liv, när han mellan 1923 och 1927 var på väg att förlora striden med Stalin. I viss mening är det unika för "trotskismen", i motsats till "leninismen", det arv Trotskij lämnat efter sig från denna period, sedan Lenin avlidit 1924. Trotskij och trotskisterna gör anspråk på att utgöra bolsjevismens sanna efterföljare med rötter i den strid som fördes mot Stalins doktrin om "socialism i ett land", kampen mot Bucharins höger och Stalins "center" under industrialiseringsdebatten och striden kring Kominterns självmordsmässiga inkompetens i hanteringen av den kinesiska revolutionen 1927. En av de mest förbryllande frågor som hängt sig fast över Trotskijs liv är hur han vid flera tillfällen misslyckades med att ta upp kampen mot Stalin inom partiet i ett läge när utgången ingalunda avgjord. Trotskij gick med på att partiet beslutade sig för att hemlighålla Lenins testamente, där denne förordade att Stalin skulle avlägsnas från posten som generalsekreterare. Han tog avstånd från sin amerikanske anhängare Max Eastman när denne lät publicera testamentet i *New York Times* 1926. Vid flera tillfällen då Stalin fortfarande var sårbar satt Trotskij tyst i partisammanhang till sina anhängares förvåning. När Vänsteroppositionen var fullständigt besegrad och Trotskij formellt utslöts ur bolsjevikpartiet begick Adolf Joffe, en vän och kollega, självmord på sitt arbetsrum i Kreml som protest. I sitt avskedsbrev till Trotskij skrev han: "...jag har alltid ansett att ni saknat Lenins fasthet, oförsonlighet, hans beslutsamhet att hålla fast vid uppgiften ensam, om det var nödvändigt, längs den väg han stakat ut, säker på en framtida majoritet, ett framtida erkännande från alla av riktigheten i denna väg... Men ni har ofta avstått från er korrekta ståndpunkt till förmån för överenskommelser, kompromisser, vars värde ni över-skattat." Ingen hade någonsin talat till Trotskij på detta sätt. Det går i närkamp med den "psykologiska" dimensionen av Trotskijs oförmåga att fortsätta striden mot Stalin när Lenin inte längre var närvarande. (Detta är inget försök att ge en psykologisk förklaring till hans nederlag utan bara att peka på en psykologisk aspekt av det). Ändå är det just en sådan dimension som Broué, genom att skriva en rent "politisk" och "historisk" bok, gör allt för att slippa från. Genom att mot Deutscher framhäva den överlägsna marxistiska logiken i Trotskijs

motiv för att inte ha agerat tycks Broué tro att han avfärdat alla behov av ”psykologi” och kommer sedan med ytterligare upphöjda marxistiska förklaringar till varför en sådan diskussion inte är behövlig. Och samtidigt som han citerar rikligt ur Joffes testamente lyckas han utelämna det ovan citerade stycket!⁴

För Broué, i likhet med flertalet ortodoxa trotskister, är revolutionär politik helt och hållet en fråga om ”korrekta ståndpunkter”, vilket han gör allt för att visa gentemot Deutscher. Men genom att undvika all diskussion om hur Trotskij sviktade vid flera tillfällen under åren 1923-1927 framstår han som mindre ärlig än Deutschers politiskt motiverade men delvis psykologiserande porträtt.

Habent sua fata libelli, böcker har sina öden. Med alla sina brister hade Deutschers verk turen under uppsvinget runt tövädret efter 1956 i den kommunistiska världsrörelsen. När tusentals partimedlemmar under 1960-talet såg sig omkring efter alternativ till socialdemokrati och stalinism var Deutschers bok någonting man kunde börja med. Under det decennium som följde på 1968 var trotskistiska grupper i Frankrike och Storbritannien den mest synliga och välorganiserade kraften till vänster om det franska kommunistpartiet och Labour, även om det helt enkelt är fel att utmåla dem som de mest genuina arvtagarna till jäsningsperioden på 1960-talet. I Japan var de för övrigt än mer dominerande. Nu utkommer Broués bok i ett läge då Östeuropa och Sovjetunionen upplever aldrig tidigare skådade massrörelser och på sikt kan boken bli lika inflytelserik som Deutschers. Men i väst har de betydande trotskistiska grupperna sedan mitten av 1970-talet till stora delar skrumpnat ihop tillsammans med det mesta av resterna av den nya vänstern. Och dessvärre verkar mycket av den aktuella högljudda oppositionen i öst ropa mindre efter Trotskij och sovjeter än Milton Friedman och mer konsumtionsvaror. Än viktigare är att den ryska revolutionen och dess arvtagare drastiskt tappat i prestige som modell eller referenspunkt, och detta inte bara i väst. Mer betydelsefullt ändå är att det sedan 1960-talet pågått en internationell debatt, där hela det bolsjevikiska avantgarde-begreppet, och därmed även trotskismen, ifrågasatts radikalt från olika håll, några av dem längre till ”vänster” än trotskismen. Inget av detta hade ännu inträffat när Deutscher skrev. Men 1989 framstår Broués bok som något från en annan tidsepok. Han skriver som om den ”poesi” som den tidiga fasen av den ryska revolutionen kunde associeras med för många ännu på 1960-talet fortfarande vore aktuell. Givetvis har Broué skrivit en biografi och har alls ingen skyldighet att göra sitt arbete ”relevant” för dagens polemik. Men han skriver verkligen som om händelserna de senaste 25 åren, och därmed vårt sätt att betrakta ett lite mer avlägset förflutet, aldrig inträffat. Han ska förvisso ha all heder för att inte ha gett efter för den infantiliserande svept genom den franska intelligentsian sedan ”de nya filosoferna” dök upp 1977. Men det är lätt häpnadsväckande att, mitt i en djup kris för marxismen där ”de nya filosoferna” bara varit vulgära pamflettister, skriva utan minsta antydning av att något gått fel och utan att polemiskt ta upp denna utveckling. Broué är en politisk aktivist och har skrivit en bok för en ny generation som börjar vakna upp politiskt. Men han tycks inte ha lagt märke till att en stor del av världen de senaste 15 åren tågat ut ur det politiska universum som definierades av den ryska revolutionen, ”denna historiska vändpunkt där historien slutade att röra sig”, som någon uttryckt sig. Till och med ledaren för Sovjetunionen har nyligen uttalat en önskan om att lämna detta universum.

Detta kan förstås komma att visa sig vara en illusion och i någon framtida vindling av historiens spiral kanske den internationella vänstern åter kommer att debattera ”den ryska gåtan”, ”filosofernas vishetssten” under 1900-talet, lika intensivt som för 15 eller 20 år sedan.

⁴ Detta påstående är märkligt. I den utgåva som använts vid översättningen till svenska var inte alls dessa rader frånvarande, och de finns även med i svenska upplagan. Antingen misstar sig recensenten eller så har han läst en annan utgåva.

Jag betvivlar dock detta. Allt som gjorde att ”den ryska frågan” fick denna centrala position inom den internationella vänstern så sent som på 1970-talet hängde samman med att Ryssland sågs som en allmänt användbar framtida modell. En framtid för ett samhälle utan klasser för en del, för andra en framtid med en ny sorts klassherravälde och för ytterligare några en fortfarande giltig modell för den kommande proletära revolutionen. Även när trotskisterna vändade på att en ny arbetarrevolution skulle återupprätta sovjetmakten och befria Sovjetunionen från byråkratin såg de ”Oktoberrevolutionens landvinningar” bevarade i systemet med central planering och statsegendom, vilket garanterade en stadig, om än inte storartad, ekonomisk tillväxttakt. Med undantag av en inre expansion för marknaden eller ett inträde i den internationella arbetsfördelningen har i dag även den hägringen dunstat bort för östblocket. Men det måste än en gång påpekas att Trotskij mördades 1940 och hans levnadstecknare har ingen skyldighet att direkt gå in på någon av dessa frågor. Men i bemärkelsen att all historia i någon mening oundvikligen också blir ”nuets” historia hade man kunnat vänta sig att Broué skulle närma sig Trotskij utifrån dagens frågeställningar. Då han inte gjort det får läsaren vända sig någon annanstans för att få mera ljus kastat över den ständigt fascinerande ”ryska gåtan”.

Översättning: *Björn-Erik Rosin*

Lästips

Mera om Broués Trotskijbiografi (och andra arbeten), se [Böcker av Broué](#)